

de schilders van

Amsterdam

W BOOKS

Amsterdam

Leprosen

de schilders van

Amsterdam

WERNER VAN DEN BELT
BOB HARDUS

WBOOKS

W. H. H. H.

VOORWOORD 7

INLEIDING 8

Retourtje Rome 12

Rondom de
Westerkerk 42

Waalseiland 70

Opbouw en afbraak 96

Sprong over de
Singelgracht 126

Het Oosterpark 154

Tussen Gein en
Schinkel 196

Hotel Amsterdam 222

Prinseneiland 250

De IJ-oeveren 272

NOTEN 292

INDEX 294

LITERATUUR 296

ILLUSTRATIEVERANTWOORDING 298

COLOFON 299

Inleiding

Openbaar Domein
H.M. Koning
Hollands

Dit boek, *De schilders van Amsterdam*, gaat over groepen kunstenaars die verslag doen van de ontwikkeling van de stad waarin zij leefden. Het Amsterdam van hun eigen tijd. Veel kunstenaars woonden en werkten aan de rafelranden van de stad. Noodgedwongen schoven ze na enige tijd weer door naar andere plekken waar het leven nog betaalbaar was en de ruimte beschikbaar.

Nederland heeft veel kunstenaarskolonies gekend; min of meer afgesloten plekken waar schilders en 'gelijkgestemden' zich aan de kunst wijdde. Soms waren dit landelijke dorpen zoals Nunspeet of Staphorst, maar even vaak waren het bekende badplaatsen zoals Domburg of Katwijk waar de kunstenaars deel uitmaakten van de gemeenschap.

In deze gemeenschappen waren nooit louter schilders te vinden, maar ook dichters, schrijvers, beeldhouwers en musici. Vaak was er op de achtergrond ook nog een mecenas die in contanten dan wel in natura de kolonie ondersteunde. Want de schoorsteen van de kunstenaar moest natuurlijk wel blijven roken. Al namen de meesten met weinig genoegen.

< **Hobbe Smith**, *De Beurs van Berlage*.
Opening op 27 mei 1903, 1903,
tekening, zwart krijt en penseel in kleur,
355 x 390 mm, Stadsarchief Amsterdam

Stedelijke kunstenaarskolonies bevonden en bevinden zich meestal aan de rand van een stad, waar bijvoorbeeld voormalige fabrieksterreinen goedkope atelierruimte kunnen bieden. Totdat de herontwikkeling van het gebied begint en de kunstenaars weer doorschuiven. Niet onbelangrijk: de randen van een stad versterken het gevoel van vrijheid. Er is altijd de mogelijkheid om binnen enkele minuten een andere omgeving met een ruimere horizon of een diepere natuurervaring te bereiken.

Amsterdam heeft niet één kunstenaarskolonie gehad, maar vele, verspreid over de stad en verspreid over de geschiedenis. Soms was het een vriendennetwerk, soms was het een groep kunstenaars die elkaar kende van hetzelfde instituut of vereniging en soms was hun samenkomst gebaseerd op toeval. Er is wel altijd één verbinding tussen deze verschillende groepen: het schilderen van de alsmar groeiende stad. Dat is klaarlijk wat deze kunstenaars samenbrengt.¹

De stadsgezichten die in dit boek aan bod komen maken deel uit van een bijzondere traditie, zoals deze alleen in Amsterdam te vinden is; een combinatie van scènes uit het dagelijks leven en een stad in ontwikkeling. Je zou de verbeelding van de groei van Amsterdam als een schouwtoneel kunnen zien. Ieder speelt zijn eigen rol. Zelden wordt een scène geïdealiseerd, het blijft realisme.

De moderne kunstenaar neemt regelmatig de rol van commentator op zich. Soms subtiel verwijzend naar een verschil in woongenot tussen arm of rijk, of expliciet als het gaat om

Hendrik Cornelisz. Vroom, *Het IJ vanuit het oosten – zicht op de Tweede Stadsuitleg*, 1591-1612, olieverf op doek, 81 x 218 cm, Amsterdam Museum

Hendrik Vroom keerde in 1589 na een verblijf van twee jaar in Rome terug naar zijn geboorteland. Hij was vertrokken als 'zeeschilder', maar keerde terug als een 'havenschilder' met een opvallend realistische weergave van de eigentijdse stad aan het water. Het schilderij van Vroom toont links de nieuwe

wallen rondom de stad. Rechts op het schilderij is Volewijck te zien, het galgenveld van de stad. Het 'verhaal' achter de aanwezigheid van de schepen op het schilderij verdwijnt naar de achtergrond. De stad is al goed herkenbaar.

Meindert Hobbema (met Johannes Lingelbach?),
Haarlemmersluis in Amsterdam, 1663-1665, olieverf
op doek, 78,3 x 100,8 cm, National Gallery Londen

Job Berckheyde, *De Oude Beurs te Amsterdam*,
ca. 1670, olieverf op doek, 85 x 105,5 cm, Museum
Boijmans van Beuningen Rotterdam

Job en Gerrit Berckheyde waren broers. Vanaf 1660 schilderden ze vooral stadsgezichten, met een voorkeur voor Amsterdam en Haarlem. Job was lid van het Sint-Lucasgilde in Amsterdam, Gerrit van het gilde in Haarlem. Van Gerrit Berckheyde is bekend dat hij Johannes Lingelbach inhuurde om de figuren te schilderen.

< **Reinier Vinkeles**, *Gevelaanzicht van het Trippenhuys*, 1803, Stadsarchief Amsterdam: collectie Atlas Splitgerber

Hermanus Petrus Schouten, *Gezicht van het St. Joris-Hof, tot Amsterdam*, 1760-1783, ets, handgekleurd op papier, 227 x 331 mm, Stadsarchief Amsterdam: tekeningen en prenten

Charles Rochussen, *Plechtige aankomst van Koning Willem III op de Dam 12 Mei 1849*, 1849, potlood / penseel in bruin / penseel in waterverf op papier, 297 x 419 mm, Stadsarchief Amsterdam: collectie Atlas Dreesman

Charles Rochussen schilderde het stadstafereel op de rechter pagina in 1855 vanuit het raam van zijn atelier aan het nog niet gedempte Spui. Een tussendoortje,

want de schilder staat vooral bekend om zijn schilderijen met militaire voorstellingen. Een passie voor deze taferelen zou Breitner, zijn beroemdste leerling, van hem overnemen. Rochussen woonde toen alweer in zijn geboortestad Rotterdam, want Breitner zou pas in 1886 naar Amsterdam verhuizen. Het Spui en de aangrenzende Nieuwezijds Voorburgwal werden al tussen 1867 en 1884 gedempt.

Charles Rochussen,
De Osjessluis bij de
Kalverstraat te
Amsterdam, 1855,
olieverf op paneel,
32 x 23,5 cm, Rijksmuseum
Amsterdam

< **Matthijs Maris,**
*De Nieuwe Haarlemse
Sluis bij het Singel,*
bekend als 'Souvenir
d'Amsterdam', 1871,
olieverf op doek,
46,5 x 35 cm, Rijksmuseum
Amsterdam

> **Jacob Maris,**
*De Schreierstoren aan
de Buitenkant te
Amsterdam,* ca. 1876,
olieverf op doek, 83 x
111,5 cm, Rijksmuseum
Amsterdam

In de jaren 1870 maakten de gebroeders Maris iconische schilderijen van Amsterdam, zonder dat zij er hebben gewoond. Matthijs Maris (1839 - 1917) werkte in 1871 in Parijs hard aan romantische portretjes, zogeheten 'Italiennes' om het hoofd financieel boven water te houden, toen hij naar aanleiding van een oude foto van de Haarlemmersluis zijn beroemde 'Souvenir d'Amsterdam' vervaardigde. Zijn broer Jacob Maris, schilder van de Haagse School,

ging regelmatig met de trein van Den Haag naar Amsterdam, waar hij vooral langs het IJ inspiratie opdeed. Zo creëerde hij zijn droomachtige, mistige stadsgezichten die het goed deden in de handel. De vraag over waarom hij af en toe elementen weglief en torens en gevels toevoegde omwille van de compositie ontlokte hem de prozaïsche wedervraag: 'Waarom zou ik niet zelf mijn eigen steden mogen bouwen?'

Willem Witsen, *De voet van de Montelbaanstoren*, 1870-1923, potlood op papier, 510 x 58, mm, Rijksprentenkabinet Amsterdam, bruikleen van het Willem Witsenhuis

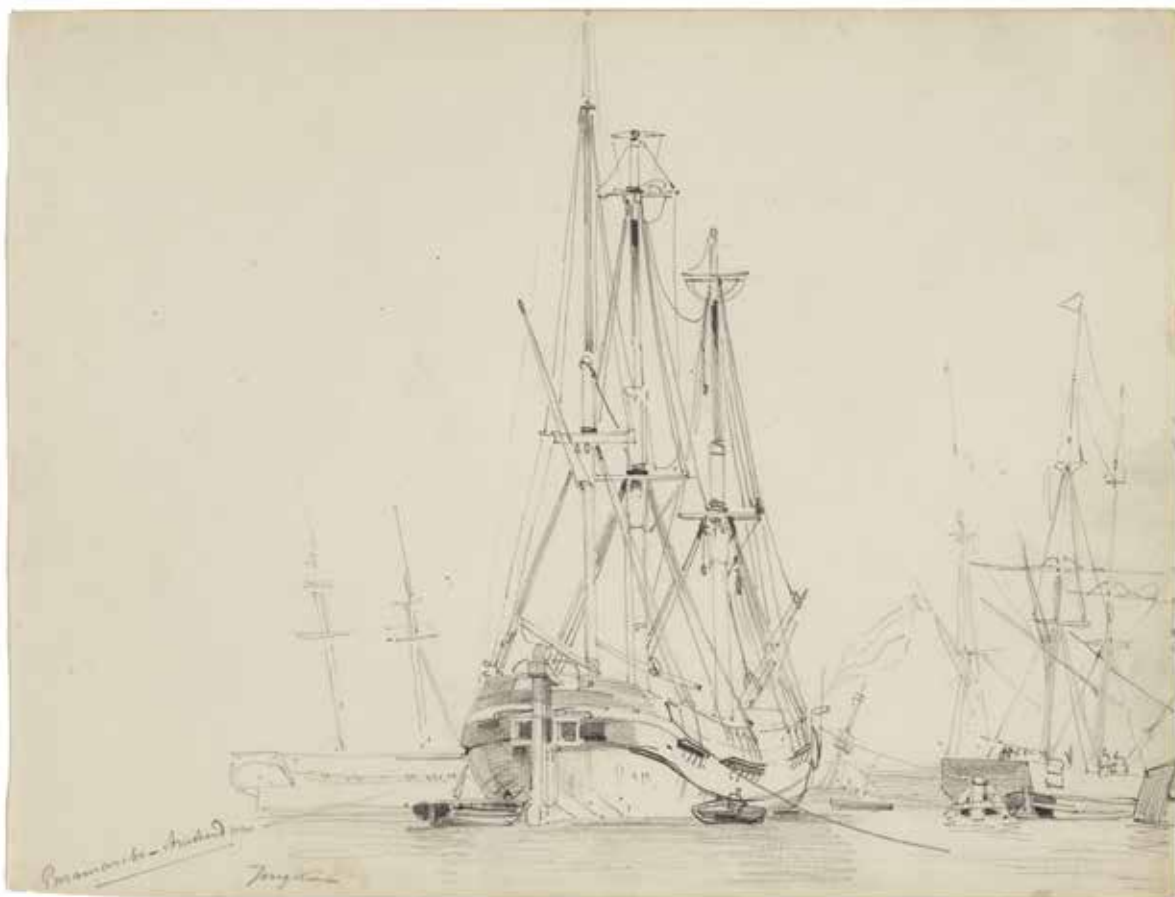
George Hendrik Breitner, *Schuitjes bij de Montelbaanstoren*, 1887, aquarel op papier, Stedelijk Museum Amsterdam

Breitner ontkende zijn gebruik van fotografie voor zijn schilderkunst desgevraagd niet: 'ik gebruik wel degelijk photos. Het is niet mogelijk dergelijke dingen te maken zonder hulp van photos. Hoe wil je dat ik een Amsterdamsche straat maak. Ik maak krabbeltjes in mijn schetsboek. Als het kan een studie uit een raam en een schets voor de details maar de keus voor de compositie is toch van mij.'^{*}

Witsen en Breitner zijn uiteindelijk naast elkaar

begraven, nadat zij slechts een paar maanden na elkaar stierven. Witsen was niet alleen een vriend, maar ook een groot fan van Breitner. En in zekere zin, zij het niet artistiek, een volgeling. Hij nam niet alleen het atelier aan het Oosterpark van Breitner over. In 1887 had hij ook al de huur van Breitners eerste Amsterdamse werkruimte aan de Oudeschans overgenomen. Samen hebben ze vanuit deze hoek van de stad hun vriendschap en hun artistieke kijk op Amsterdam ontdekt en verdiept.

^{*} Door Hans Rooseboom geciteerd naar Tineke de Ruiters, 'Foto's als schetsboek en geheugensteun', p. 196, in: Rieta Bergsma en Paul Hefting (red.), *George Hendrik Breitner 1857-1923. Schilderijen, tekeningen, foto's*, Bussum 1994, pp. 187-188.

Johan Barthold Jongkind, *De driemaster 'Parimaribo' en andere schepen in het Oosterdok*, 1856-1860, tekening, Stadsarchief Amsterdam: tekeningen en prenten

Claude Monet, *Windmolen aan de Onbekende Gracht*, 1874, olieverf op doek, 54 x 64,1 cm, Museum of Fine Arts, Houston. Geschenk van Audrey Jones Beck

Colofon

UITGAVE

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

TEKST

Werner van den Belt & Bob Hardus

BEELDREDACTIE

Werner van den Belt

COVER EN BASIS-LAYOUT

Miriam Schlick, ExtraBlond

OPMAAK

Tjeerd Dam

Met dank aan:

David Hockney, Leonore van Sloten, Eric Hinterding,
Nico Lettinck en Frederik Nippel.

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door
Stichting Gifted Art en Stichting De Gijselaar-
Hintzen Fonds

Leeswijzer:

1. Bij de benademing van de familieleden Van Nieulandt is uitgegaan van de gegevens van de RKD in Den Haag.
2. De keuze voor academie of akademie komt voort uit de oorspronkelijke benaming en/ of moderne spelling.

© 2022 WBOOKS Zwolle / de auteurs

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2022.

ISBN 978 94 625 8515 7

NUR 646

 WBOOKS

 Gifted Art